

Управління культури, національностей, релігій та охорони об'єктів  
культурної спадщини  
Одеської обласної державної адміністрації

Одеська обласна універсальна наукова  
бібліотека ім. М. Грушевського

Науково-методичний відділ



# **Робота публічних бібліотек щодо відзначення 380-річчя від дня народження гетьмана України Івана Мазепи**

Інструктивно-методичний лист

Одеса  
2019

«Той великий славний  
муж...жертвував усім, щоби вибороти  
волю своїй батьківщині. Він не  
вагався зректися усього, що може  
бути найдорожче на цій землі, й  
віддав власне життя на визволення  
рідного краю з-під московського  
ярма»

*Пилип Орлик // Видатні постаті в історії України IX- XIX ст. –  
Київ: Вища шк., 2002. – С. 200.*

Іван Мазепа – одна з найдраматичніших постатей в історії України, видатний полководець, дипломат, великий діяч української державності.

Іван Степанович Мазепа народився в селі Мазепинці на Білоцерківщині 20 березня 1639 року, вчився в Києво-Могилянській Колегії, Єзуїтській колегії у Варшаві.

25 липня 1687 року його обрано гетьманом, одночасно укладено українсько-московський договір «Коломацькі статті», який визначив подальші відносини двох держав.

Політична програма Мазепа була чітко визначена на основі української козацько-гетьманської державності й соборності українських земель у складі єдиної української держави, встановлення міцної авторитарної гетьманської влади у становій державі європейського типу із збереженням традиційної системи козацького устрою.

У царині внутрішньої політики Мазепа підніс на високий рівень українське господарство, зокрема промисловість, дбав про розвиток української науки, освіти (перетворення у 1694 році Києво-Могилянської Колегії на Академію, заснування у 1700 Чернігівського колегіуму тощо), культури та літератури (творчість Дмитра Туптала, Стефана Яворського, Іоана Максимовича, Феофана Прокоповича). Мазепа був великим і щедрим меценатом мистецтва, особливо архітектури і малярства (на кошти Мазепа споруджено в Києві Богоявленську церкву Братського монастиря, церкву Миколи Пустинного, Військовий собор, корпус Києво-Могилянської академії, величні церковні пам'ятки мазепинського бароко у Чернігові, Переяславі та ін.).

Мазепі вдалося створити нову провідну старшинську верству, проте він мав і потужну старшинську опозицію, яка виступала проти гетьманського абсолютизму. Соціальні проекти Мазепи (охоронні універсали містам, обмеження панщини двома днями на тиждень) не могли усунути соціальних суперечностей, які внаслідок безперервних воєн, військових тягарів, старшинських надуживань, зростали. Все це позбавило Мазепу солідарної національної підтримки в критичний момент української історії.

Переговори Мазепи з польським королем Станіславом Ліщинським, а згодом із шведським королем Карлом XII завершилися у 1708 році угодою про прилучення України до антимосковської коаліції. Пізніше до цієї коаліції приєдналося Запоріжжя, і 28 березня 1709 року у Великих Будищах був укладений українсько-шведський договір між Мазепою і кошовим отаманом К. Гордієнком з одного боку, і Карлом XII – з другого. Але українсько-московська війна 1708-1709 року закінчилась поразкою союзників.

2 листопада 1708 року військо Меншикова зруйнувало місто Батурин і всіх мешканців було знищено, навіть жінок і немовлят. 14 травня 1709 року війська російського полковника Яковлева зруйнували Запорізьку Січ, страчено усіх полонених козаків, зруйновано січову фортецю, спалено курені й військові будівлі. Гармати, скарб і прапори вивезено.

Спроби Мазепи організувати широкий антимосковський фронт на сході Європи були марні, а Полтавська поразка (8 липня 1709 р.), капітуляція шведської армії вирішили долю України.

Мазепа і Карл XII з рештками шведського і запорізького війська емігрували до Туреччини. Мазепа помер у с. Варниця біля міста Бендери Молдовського князівства, що належало Османській імперії, вночі 21 вересня (2 жовтня) 1709 року, де і був похований, потім перепохований у монастирі святого Юрія у Галаці (Румунія) (згодом могила Мазепи була знищена).

Ім'я Мазепи надихало творців світової і української літератури (Ф. Вольтера, Д. Байрона, В. Гюго, В. фон Гайденштама, Р. Готтшала, О. Пушкіна, К. Рилєєва, Ю. Словацького, Б. Залеського, Б. Лепкого, Л. Старицьку-Черняхівську, В. Сосюру та ін.), музики (Ф. Ліста, П. Чайковського, П. Сокальського та ін.), малярства та різьбярства (О. Верне, Т. Шевченка, І. Рєпіна, В. Малютина, О. Архипенка та ін.).

На виконання постанови Верховної Ради України від 18.12.2018 р. № 2654-VIII "Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році", з нагоди 380-річчя від дня народження та 310-річчя з дня смерті Івана Мазепи, знакової політичної постаті в історії державництва України, 311-річчя Батуринської трагедії, 310-річчя зруйнування Запорізької Січі, 310-річчя Полтавської битви пропонуємо бібліотекам протягом березня-листопада 2009 року провести наступний цикл заходів.

Цикл заходів «Іван Мазепа – український патріот і державний діяч», програму яких побудувати наступним чином:

1. Березень-квітень.

- Історичне читання «Іван Мазепа :великий український патріот і український державник» (бажано залучити до виступів викладачів історії, політологів, громадських діячів);
- презентація книжкової виставки «Гетьман Мазепа – знакова особистість державної самостійності України» з підрозділами «Легендарна біографія», «Гетьманування Івана Мазепи», «Іван Мазепа – меценат і будівничий української культури кінця XVII – початку XVIII століть», «Нашадки політичних уподобань великого українця».

2. Травень-червень.

- історичні читання «Трагедія Чортомлицької Січі: історичні підсумки та наслідки»;
- презентація книжкової виставки «Літопис славного війська Запорізького: від початку Старої Січі до її зруйнування».

3. Липень-серпень:

- історичне читання «Полтавська битва: зміна політичної карти Європи та наслідки її для Гетьманщини»;
- презентація книжкової виставки «Полтавська поразка: гіркота розстріляних мрій».

#### 4. Вересень-листопад.

- презентація книжкової виставки «Іван Мазепа – трагічна особа української історії: неупереджений погляд»;
- засідання «круглого столу» на тему «Іван Мазепа і прагнення козацького суспільства бачити Україну незалежною державою». Учасники «круглого столу» можуть обговорити наступні питання:
  - Що нового вніс Іван Мазепа у розвиток державницької національної ідеї?
  - Яке місце Івана Мазепи серед українських гетьманів?
  - Чому улюбленець Петра I, на якого сипались царські щедроті став його ворогом?
  - Прибічники та опозиція гетьмана: неупереджений погляд і оцінка.
  - Правління Мазепи: позитивні рішення і в той же час посилення феодального визиску селян та козаків: помилки чи історична необхідність?
  - Іван Мазепа: політична постать і чоловіча доля гетьмана
  - Суперечливі оцінки історіографів щодо постаті гетьмана: де справедливість?
  - Політичні кроки Івана Мазепи до незалежної державності України: історичний вплив на сьогодення.

Інтерес користувачів бібліотек можуть викликати цикли

- бібліографічних оглядів (див. список літератури);
- презентацій книжкових виставок : «Політичні постаті мазепинської доби», «Іван Мазепа – великий меценат», «Мазепинці – вірні соратники та прибічники», «Політичні погляди Мазепи і сьогодення незалежної України», «Трагічні події в Україні XVII – початок XVIII століття: причини та наслідки».

В період ювілейного року пропонуємо проводити літературні читання, присвячені творам, що були надихані постаттю Мазепи, його добою, подіями тих буремних років, визвольних сподівань, тими особами, хто був вірними мазепинцями (Пилип Орлик) та ін. Можна

організувати разом з клубними закладами музичні часи і заслухати з відповідними професійними коментаріями уривки симфонічної поеми Ференца Ліста «Мазепа» та опери Петра Чайковського «Мазепа».

Пропонуємо під час підготовки просвітницьких акцій скористатись списком літератури, що надається.

## Список літератури

1. **Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році : постанова. Верховної Ради України від 18 грудня 2018 р. № 2654-в11 // Уряд. кур'єр. 2019. – 5 січня. – С. 6.**
2. Архієпископ Тельміський Іов. «Іван Мазепа і Пилип Орлик першими повернулись під омофор Вселенського Патріархату. В Конституції Пилипа Орлика це заповідалось і наступникам...» // Пам'ятки України. – 2018. – № 7/9. – С. 4-20.
3. Бантыш-Каменский Д. Жизнь Мазепы [Текст] / Д. Мантыш-Каменский. – М., 1834.
4. Борщак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський : історичні есе [Текст] / І. Борщак. – Львів : Червона калина, 1991. – 255 с.
5. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана [Текст] / І. Борщак, Р. Мартель ; пер. з франц. М. Рудницького. – Київ : Вид-во СП "Свенас", 1991. – 136 с.
6. Братко В. О. Поема Байрона "Мазепа": її історична основа та романтичний міф // Весвіт. літ. та культура в навч. закл. України. – 2008. – № 1. – С. 19-23.
7. Видатні постаті в історії України ІХ-ХІХ ст. [Текст]. – Київ : Вища шк. – С. 196-201.
8. Вислоцький Д. Правда про Мазепу: історія [Текст] / Д. Вислоцький // Дум. Площа. – 2009. – 21 серп. – С. 4 : фот.
9. Генік С. 150 великих українців [Текст] / С. Генік. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 142-144 с.

10. Друздев О. Іван Мазепа [Текст] / О. Друздев. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 253 с. : іл., портр. – (Українці. Історія нескорених). – Бібліогр.: с. 252-253. – (19 назв.).
11. Енсен А. Мазепа: исторические картины [Текст] / А. Енсен. – Київ : Укр. письменник, 1992. – 205 с.
12. Журавльов Д. В. Іван Мазепа [Текст] / Д. В. Журавльов. – Харків : Фоліо, 2015. – 62 с. – (Патріотична бібліотека).
13. Журавльов Д. В. Іван Мазепа [Текст] / Д. В. Журавльов. – Харків : Фоліо, 2015. – 563 с.
14. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда [Текст] / Д. В. Журавльов. – Харків : Будинок друку, 2012. – 382 с.
15. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда [Текст] / Д. В. Журавльов. – Харків : Будинок друку, 2012. – 382 с. – Бібліогр.: с. 378-381.
16. Журавльов Д. В. Мазепа: людина, політик, легенда [Текст] / Д. В. Журавльов. – Харків : Фоліо, 2007. – 382 с. – Бібліогр.: с. 378-381.
17. Іван Мазепа (1639-1709) 6 гетьман України, князь [Текст] // 100 найвідоміших українців / під. ред. Ю. Павленко. – Київ : Автограф, Орфей, 2005. – С. 128-140.
18. Кентржинський Б. Мазепа [Текст] / Богдан Кентржинський. – Київ : Темпора, 2013. – 496 с.
19. Ковалевська О. Збірник "Мазепа": реконструкція видавничого проекту 1939-1949 років [Текст] / О. Ковалевська. – Київ : Темпора, 2011. – 496 с. – Бібліогр.: с. 146.
20. Костомаров М. І. Історія України в життєписах визначніших її діячів [Текст] / Микола Костомарів ; пер. О. Барвінський. – 2-ге вид. – Львів : Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1918. – 493 с.
21. Костомаров Н. И. Мазепа / Н. И. Костомаров. – М. : Республика, 1992. – 335 с.

22. Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования [Текст] / Н. И. Костомаров. – Т. XVI : Мазепа и мазепинцы. – СПб., 1905. – 216 с.
23. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба [Текст] / В. Крупницький ; [пер. з нім., передм. О. Струкевича]. – Київ : Грамота, 2008. – 352 с. : іл.
24. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672-1742): його життя і доля [Текст] / Б. Крупницький ; вст. ст. О. Оглоблина. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1956. – 80 с.
25. Крупницький Б. Д Мазепа [Текст] / Богдан Кентржинський. – Київ : Темпора, 2013. – 496 с.
26. Лавренчук В. Гетьман Мазепа як «український Макіавелі»? : Художня модель образу історичної особливості в романі Юрія Хорунжого «Любов маєш – маєш згоду» / В. Лавренчук // Укр. мова й л-ра. в серед. шк., гімназіях,, ліцеях та колегіумах. – 2008. – №7-8. – С. 120- 129 : іл.: с. 121. – Бібліогр.: с. 129. – (Бесіди про сучас. л-ру).
27. Лавренчук В. Постать Івана Мазепи у світовому письменстві: художньо-естетичне освоєння життя і діяльності гетьмана в українській літературі XIX ст. [Текст] / В. Лавренчук // Дивослово. – 2008. – № 1. – С. 39-44.
28. Луців В. Гетьман Іван Мазепа [Текст] / В. Луців. – Торонто, 1954. – 130 с.
29. Мацьків Т. Як була вирішена битва під Полтавою (Мазепа і Москва) [Текст] / Т. Мацьків. – Київ : Альтернатива, 2004. – 155 с.
30. Мицик Ю. А. Історія України [Текст] / Ю. А. Мицик. – Київ : Видав. дім "Києво-Могилянська академія", 2005. – 569 с.
31. Мицик Ю. Іван Мазепа [Текст] / Ю. Мицик. – Київ : Вид. ПП Н. Брехуненко, 2007. – 72 с. – (Великі українці).
32. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба [Текст] / О. Оглоблин. – Нью-Йорк, 1960. – 461 с.



33. Павленко С. Гетьман Іван Мазепа. Стаття перша «Отчий поріг» [Текст] / С. Павленко // Історія в школах України. – 2008. – № 10. – С. 54-56.
34. Павленко С. Іван Мазепа [Текст] / С. Павленко. – Київ : Альтернатива, 2003. – 416 с. : іл.
35. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури [Текст] / С. Павленко. – Київ : Академія, 2005. – 304 с.
36. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепа: соратники та прибічники [Текст] / С. Павленко. – Київ : Академія, 2004. – 602 с.
37. Радишевський Р., Свербигуз В. Іван Мазепа в сарматсько-роксоланському вимірі високого бароко [Текст] / Р. Радишевський, В. Свербигуз. – Київ : Просвіта, 2006. – 551с.
38. Рендюк Т. Г. Гетьман Іван Мазепа: українські і румунські шляхи [Текст] / Т. Г. Рендюк. – Чернівці : Букрек, 2009. – 288 с : іл.
39. Рогожа В. Д. Запороги : трилогія [Текст] / В. Д. Рогожа. – Київ : Самміт-кн, 2015. – Ч. 3 : Іван Мазепа : роман. – 2016. – 397 с. : іл. – 496 с.
40. Станіславський В. В. Іван Мазепа в таборі Карла XII: турецький вектор дипломатичної діяльності / В. В. Станіславський // Укр. іст. журн. – 2008. – № 5. – С. 39-49. – Бібліогр.: с. 48-49.
41. Станіславський В.В. Мазепа Іван Степанович (1639-1709) – гетьман (1687-1709), віськ. і політ. діяч, дипломат, князь (1707) // Енциклопедія історії України / НАН України; Ін-т історії України ; редкол.: Г. В. Смолій, В. Ф. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. – Київ : Наукова думка, 2009. – Т. 6: Ла-Мі. – 2009. – С. 421-425. – Бібліогр.: с. 425.
42. Ступак Ф. Д. Добродійна діяльність гетьмана І. Мазепа [Текст] / Ф. Д. Ступак // Укр. іст. журн. – 2005. – № 1. – С. 138-148.
43. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. [Текст] / О. Субтельний. – Київ : Либідь, 1994. – 240 с.
44. Таирова-Яковлева Т. Мазепа [Текст] / Т. Таирова-Яковлева. – М. : Мол. гвардия, 2007. – 271 с. : ил.

45. Таїрова-Яковлева, Т. Г. Іван Мазепа і російська імперія [Текст] / Т. Г. Таїрова-Яковлева : пер. з рос. Ю. Мицика. – Київ : Кліо, 2013. – 403 с.
46. Уманец Ф. Гетман Мазепа [Текст] / Ф. Уманец. – СПб., 1897.
47. Чорна І. Ю. Риси романтичного героя в поемі Дж. Байрона «Мазепа». Художнє осмислення постаті українського гетьмана в творах О. Пушкіна та В. Сосюри // Зарубіжна літ. в шк. України. – 2011. – № 11. – С. 48-51.
48. Чукліб Т. В. Іван Мазепа як полководець військові походи до Хаджибею Північного Причорномор'я та Криму у 1687-1699 рр. // Чорноморська минувшина : зб. наук. пр. – Одеса, 2015. – Вип. 10. – С. 3-15.
49. Шандрук П. Полтавська битва і її наслідки для України [Текст] / П. Шандрук. – Київ : Україна, 2004. – 166 с.
50. Шаров І. 100 видатних імен України [Текст] / І. Шаров. – Київ : Альтернатива, 1999. – С. 241-246.
51. Шевчук В. О. Просвічений володар: Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой [Текст] / В. О. Шевчук. – Київ : Либідь, 2006. – 464 с. : іл..

**РОБОТА публічних бібліотек щодо відзначення 380-річчя від дня народження гетьмана України Івана Мазепи [Текст] : інстр.-метод. лист / Упр. культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одес. облдержадмін. ; Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Грушевського; [упоряд. Ю. С. Амельченко ; комп'ют. наб. Ю. С. Амельченко ; заг. редагування О. М. Ласкевич ; відп. за вип. О. А. Булгакова]. – Одеса, 2019. – 11 с. – 10x21,5. – 40 прим. : б.ц.**

Зам. № 8 від 23.03.2019 р.  
Тираж 40 прим.